

عوامل مؤثر بر فقر شهری در محله‌های حاشیه‌نشین شهری (مطالعه موردی: گنبد کاووس)

محمد رضا بابایی سمیرمی^{۱*}، محمدحسین احسان فر^۲، راضیه بگنجی^۳

۱. استادیار گروه علوم اقتصادی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه علوم اقتصادی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۳. کارشناس ارشد علوم اقتصادی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۵

چکیده

اطلاعات مقاله

در دهه‌های اخیر شهر گنبد کاووس استان گلستان به عنوان یک شهر مهاجرپذیر، شاهد رشد شدید حاشیه‌نشینی و گسترش فقر شهری بوده است. محلات حاشیه‌نشین، نابرابری‌های فضایی - اجتماعی در شهر را تشدید کرده و مدیران شهری را با چالشی جدی مواجه نموده است. هدف از پژوهش حاضر بررسی عوامل مؤثر بر فقر شهری در محله‌های حاشیه‌نشین می‌باشد. روش: قلمرو مکانی تحقیق، ساکنین محله‌های حاشیه‌نشین شهرستان گنبد کاووس شامل محله‌های افغان آباد، سیدآباد، بدلجه و چای بوبین بوده و قلمرو زمانی تابستان ۱۴۰۱ می‌باشد. عوامل مؤثر بر فقر شهری از دو دیدگاه اقتصادی و اجتماعی، در محله‌های یادشده توسط توزیع پرسشنامه محقق ساخته، بررسی و رتبه‌بندی شد. نتایج نشان داد در حوزه خدمات عمومی، دسترسی کافی به درمانگاه با کمترین امتیاز دسترسی (۲/۱۸)، در حوزه امنیت، کمبود و بعضاً فقدان روشنایی مناسب معابر با بیشترین امتیاز (۲/۷۱)، در حوزه مشارکت اجتماعی، امکان همکاری با شوراهای محلی، کمترین امتیاز (۱/۸۵)، در حوزه بیکاری، بیکاری پنهان بیشترین امتیاز (۳/۰۲) و در حوزه فقر مالی، درآمد پایین بیشترین امتیاز (۲/۴۱) را به خود اختصاص دادند. از نظر شیوع آسیب‌های اجتماعی، محله سیدآباد ($Q=۰/۲۷$) و از نظر شیوع آسیب‌های اقتصادی، محله افغان آباد ($Q=۰/۲۴$) بالاترین رقم را به خود اختصاص دادند.

دوره ۴، شماره ۱۱، بهار ۱۴۰۲

صص ۱-۱۷

DOR: 20.1001.1.27173747.1402.4.11.1.3

کلید واژه‌ها: فقر شهری، گنبد کاووس، حاشیه‌نشینی، آسیب‌های اجتماعی، آسیب‌های اقتصادی.

مقدمه

حاشیه‌نشینی تبعات فراوانی بر وضعیت اجتماعی و اقتصادی شهرها دارد. تحقیقات متعددی، ارتباط مثبت بین گسترش حاشیه‌نشینی و افزایش جرم را تأیید نموده‌اند، برای نمونه می‌توان به نتایج تحقیقات صنعتی شرقی و همکاران (۱۳۹۶)، گومز بوندیا (۱۳۷۹)، حکمت نیا و افشانی (۱۳۸۹)، بیانلو و منصوریان (۱۳۸۴)، جابز و همکاران^۱ (۲۰۰۴)، بشیریه و مظفری (۱۳۹۷)، فتح زاده و زاهد زاهدانی (۱۳۹۴) اشاره نمود. طبق آمارهای اسکان سازمان ملل متحد، حدود یک میلیارد نفر از ساکنان شهری در حاشیه و زاغه زندگی می‌کنند و پیش‌بینی می‌شود که تا ۳۰ سال آینده این تعداد به ۲ میلیارد نفر برسد. در آغاز قرن بیست و یکم، بیش از نیمی از جمعیت در نواحی شهری زندگی می‌کنند (وصالی و قاسمی نژاد، ۱۳۹۸: ۹۴). از یک میلیارد نفر افراد فقیر جهان، بیش از ۷۵۰ میلیون نفرشان در مناطق شهری سکونت دارند که از داشتن سرپناه مناسب و دریافت خدمات پایه محروم هستند. حدود ۳۷ درصد جمعیت شهری کشورهای درحال توسعه در بخش غیررسمی شاغل و یک‌چهارم خانواده‌ها در فقر به سر می‌برند (مهدی نژاد و سعیدی رضوانی، ۲۰۱۷). بر اساس جدیدترین گزارش چشم‌انداز شهرنشینی جهان که توسط سازمان ملل متحد منتشر شده است حدود ۵۵ درصد از جمعیت ۷٫۶ میلیارد نفری جهان در مناطق شهری ساکن هستند که پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۵۰ به بیش از ۶۸ درصد افزایش خواهد یافت.^۲ گوتدینر و ادسیجی^۳ (۲۰۰۶: ۱۴۳)، معتقدند خطرناک‌ترین مکان‌ها، محل زندگی فقیرترین ساکنین شهرها می‌باشد. اولوتوا و ادسیجی^۴ (۲۰۰۵: ۱۸۷)، دلیل اصلی حاشیه‌نشینی شهری را افزایش هزینه‌های زندگی می‌دانند. همچنین به دلیل حقوق پایین، کارایی و بازدهی نیروی کار منطق حاشیه‌نشین نیز روزانه کاهش می‌یابد (Shahadat, 2007: 53).

عوامل متعددی باعث گسترش چشمگیر حاشیه‌نشینی در کلان‌شهرهای ایران طی دهه‌های اخیر شده است. ایران از نظر وضعیت توسعه اجتماعی در میان ۱۲۲ کشور موردبررسی، در جایگاه ۱۰۱ جهان و در میان ۱۱ کشور منطقه MENA در جایگاه یازدهم قرار گرفته است (وصالی و قاسمی نژاد، ۱۳۹۸: ۹۵). در ایران حاشیه‌نشینی از دهه ۱۳۳۰ شمسی و هم‌زمان با آغاز مهاجرت روستاییان به شهرها آغاز شد و از دهه ۱۳۴۰ به بعد بر اثر اصلاحات ارضی و سیاست‌های اقتصادی-اجتماعی، روند رو به رشدی را به خود گرفت که تا به امروز ادامه دارد (کریم زاده و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۶). آغاز پیدایش این موضوع به درآمدهای نجومی نفتی کشور از اواخر دهه ۱۳۴۰ و صنعتی شدن ناهمگون برخی شهرها و عدم توسعه متوازن بخش کشاورزی بود. حاشیه‌نشینی یا اسکان غیررسمی در ایران با رشدی سریع‌تر از شهرنشینی همراه بوده و برآورد می‌شود حداقل ۶ میلیون نفر از جمعیت شهری کشور در سکونتگاه‌های غیررسمی مستقر باشند (ربانی خوراسگانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۵). در ایران نسبت شهرنشینی از ۳۱٫۴ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۶۸٫۵ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

شهر گنبد کاووس از بخش مرکزی شهرستان گنبد کاووس با مساحت ۲۰۵۹ هکتار در بخش شرقی استان گلستان واقع شده که طبق برآورد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گلستان در سال ۱۴۰۱ دارای ۱۶۸۳۴۶ نفر جمعیت شهری می‌باشد (سایت سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گلستان). این شهر به‌عنوان یک شهر مهاجرپذیر در دهه‌های اخیر شاهد رشد شدید حاشیه‌نشینی و گسترش فقر شهری بوده است. محلات حاشیه‌نشین، نابرابری‌های فضایی - اجتماعی در شهر را تشدید کرده و مدیران شهری را با چالشی جدی مواجه نموده است (بردی آنامرادنژاد، ۱۳۹۳: ۶۹). با توجه به خشک‌سالی‌های اخیر در مناطق روستاهای مرزی و به‌ویژه روستاهای بخش داشلی برون، شاهد افزایش مهاجرت روستاها به شهر و رشد حاشیه‌نشینی در شهرستان گنبد کاووس هستیم که این موضوع سبب بروز آسیب‌های اجتماعی مختلفی

۱. Jobes et al.

۲. گزارش جهانی شهرنشینی سازمان ملل متحد (UN-HABITAT 2020).

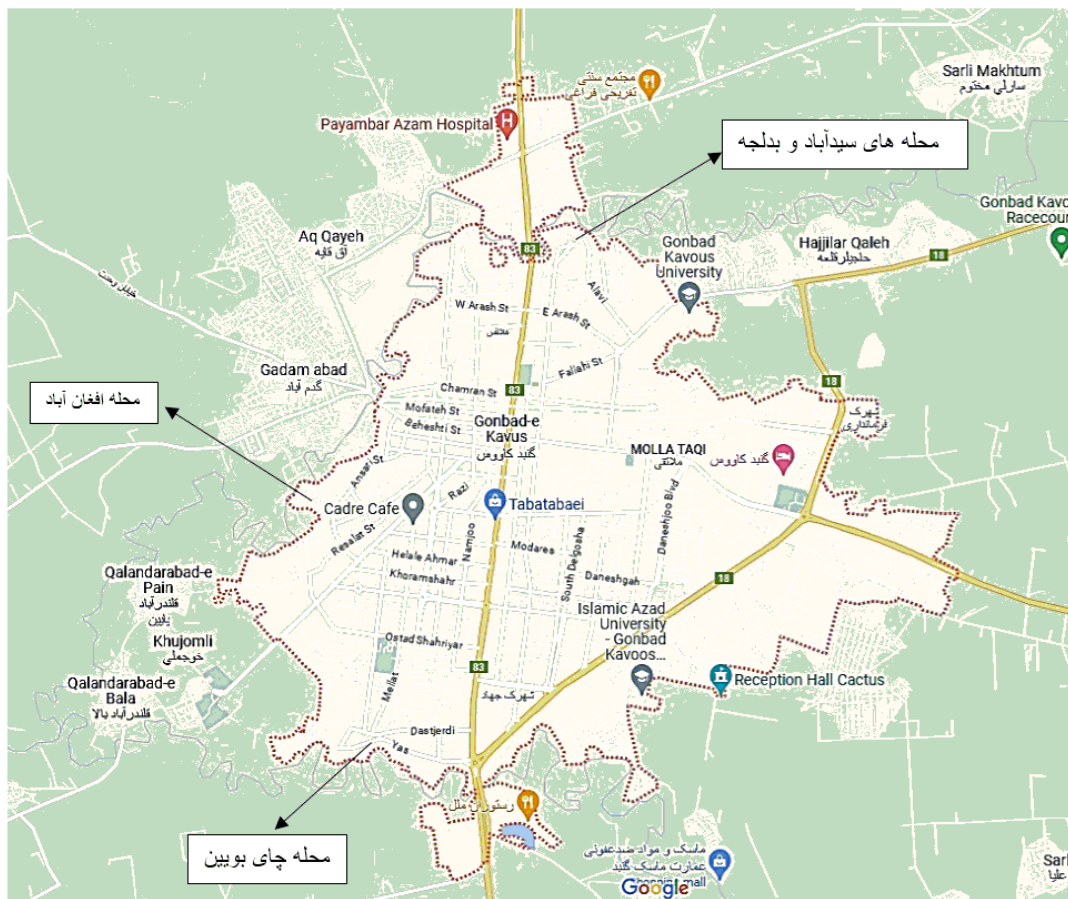
3. Gottdiener and Hutchison

4. Olotuah and Adesiji

عوامل مؤثر بر فقر شهری.../بابایی سمیرمی و همکاران

در این مناطق شده است. ۴۰ درصد شهر گنبدکاووس را بافت‌های فرسوده و سکونتگاه‌های غیررسمی تشکیل می‌دهند. ۲ هزار و ۵۲ هکتار از مساحت گنبدکاووس را که برابر با ۲۷ درصد مساحت شهر است، بافت فرسوده تشکیل می‌دهد و ۲۲۷ هکتار سکونتگاه‌های غیررسمی در این شهرستان وجود دارد.

با توجه به جایگاه شهرستان گنبدکاووس به‌عنوان دومین شهرستان بااهمیت اقتصادی و اجتماعی استان گلستان، در این تحقیق، وضعیت فقر شهری در مناطق حاشیه‌نشین شهر گنبدکاووس دنبال شده است. چهار محله اصلی مهاجرپذیر و حاشیه‌نشین شهر گنبدکاووس شامل محله‌های افغان آباد، سیدآباد، بدلجه و چای بوبین می‌باشند. محله افغان آباد با جمعیتی حدود هفت هزار و ۵۰۳ نفر، دارای دو هزار و ۲۰۰ نفر افغان‌های مقیم شهرستان و مابقی ترکمن هستند که اصلی‌ترین محله حاشیه‌نشین شهر گنبدکاووس می‌باشد و در ضلع غربی شهر، در حاشیه رود گرگان قرار دارد. این محله از سال ۱۳۶۰ به تدریج در حاشیه شهر گنبد شکل گرفت. شکل‌های ۱ تا ۶، به ترتیب موقعیت جغرافیایی و تصویر هوایی محله‌های افغان آباد، سیدآباد و بدلجه (کنار هم) و چایی بوبین را نشان می‌دهد. افغان آباد در غرب شهر گنبد، سیدآباد و بدلجه سمت شمال شرقی شهر و محله چای بوبین در سمت جنوب غربی شهر و همگی در حاشیه رود گرگان ایجاد شده‌اند. عوامل مؤثر بر فقر و رتبه‌بندی این عوامل نیز از دیگر اهداف تحقیق حاضر می‌باشد. فرضیه‌های تحقیق نیز آزمون معناداری و جایگاه فقر اقتصادی و فقر اجتماعی در محله‌های حاشیه‌نشین شهر گنبدکاووس می‌باشد.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محله‌های مورد مطالعه در شهر گنبدکاووس

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

حاشیه‌نشینان، فقط مهاجران روستایی نیستند، بلکه گروه‌های دیگری (گروه‌های کم‌درآمد شهری) نیز شامل می‌شوند که به دلیل سیاست‌های ناکارآمد زمین و مسکن شهری در واقع باید آنان را سرریز اقتصادی - اجتماعی شهری محسوب

داشت که به دلیل افزایش قیمت زمین و مسکن به این مناطق رانده شده‌اند (معدنی و محمدپناه، ۱۳۸۷: ۱۵۴). طبق بررسی سازمان جهانی اسکان بشر، ۴۳٪ از جمعیت شهری مناطق در حال توسعه و ۷۸٪ از جمعیت شهری مناطق کمتر توسعه یافته در محله‌های فقیرنشین زندگی می‌کنند (UNDP, 2005) در حال حاضر ۸۰ درصد شهرهای بزرگ در کشورهای در حال توسعه قرار دارند و ۶۰ درصد ساکنین آن‌ها حاشیه‌نشین هستند (ملکی و حاتمی، ۱۳۹۴: ۱۱۳). علل به وجود آمدن حاشیه‌نشینی و سکونتگاه‌های غیررسمی را به دودسته ساختاری و غیر ساختاری تقسیم‌بندی کرده‌اند. از جمله علل ساختاری می‌توان به وزن بالای هزینه‌های مسکن در کل هزینه‌های خانوار بخصوص دهک‌های پایین درآمدی، جنگ تحمیلی، خشک‌سالی و زلزله همچین علل غیر ساختاری، مانند عدم توجه به سرمایه‌گذاری مسکن ارزان‌قیمت در محله‌های فقیرنشین، عدم فرهنگ‌سازی در جامعه شهری جهت فراهم کردن موجبات جذب و ادغام تدریجی این گروه‌ها و اقشار در بافت‌های متعارف شهری، عدم توسعه مناسب نظام آموزش فنی و حرفه‌ای در مناطق شهری و روستایی و فقدان مکان‌های مناسب و لازم برای آموزش‌های کار و حرفه در مناطق غیررسمی و فقیرنشین شهرها و... می‌باشند (نصر اصفهانی و همکاران ۱۳۹۵: ۳). فقر، مفهومی چندبعدی بوده و تعریف آن فراتر از محرومیت غذایی است. فقر محرومیت از قابلیت‌های اساسی، حقوق بشر، آزادی انتخاب و فرصت‌های برابر است. فقر شهری پدیده چندبعدی است و شهرنشینان به خاطر بسیاری از محرومیت‌ها از جمله عدم دسترسی به فرصت‌های شغلی، مسکن و زیرساخت‌های مناسب، نبود تأمین اجتماعی و دسترسی به بهداشت، آموزش و امنیت فردی در رنج و مضیقه هستند (نیک پور و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۹۲). فقر شهری تنها محدود به ویژگی‌های نامبرده نبوده و اشاره به شرایط ناپایداری که منجر به آسیب‌پذیری و ناتوانی در مقابل آسیب‌ها نیز می‌شود، دارد (Baharoglu and Kessides, 2002: 130). در چندین جنبه از زندگی روزمره از قبیل درآمد کم، گرسنگی، زندگی در شرایط ناسالم، دسترسی ناکافی به خدمات اولیه، آسیب‌پذیری، محرومیت اجتماعی، سیاسی، حق رأی، ناامنی و ... تجلی یافته است. حاشیه‌نشینی که ارتباط تنیده‌ای با فقر شهری دارد، به توسعه‌های شهری اطلاق می‌شود که بدون برنامه‌ریزی، هدایت، کنترل و بدون رعایت مقررات شهرسازی توسط توده مردم ایجاد می‌شود.

مهم‌ترین دلیل رشد قارچ گونه و شدید کلان‌شهرها و دلیل رشد بیش از ۵۰ درصدی جمعیت آن، در کشورهای در حال توسعه همان مهاجرت روستاییان به شهرها و ایجاد مناطق حاشیه‌نشین می‌باشد (Karn et al, 2003: 3580). حاشیه‌نشینان کسانی هستند که بیش‌تر تحت تأثیر عوامل منفی زادگاه خود و کم‌تر در اثر جنبه‌های مثبت شهر، به شهرها روی آورده‌اند، ولی به علت نداشتن مهارت، سرمایه و تحصیلات مناسب، نتوانسته‌اند جذب اقتصاد و بازار کار شوند و این امر باعث عدم تمکن مالی آن‌ها شده و آن‌ها را به حاشیه رانده و مجبور به سکونت در محله‌های ارزان کرده است (عباسی و کاروانی، ۱۳۹۹: ۳۶). هشت ویژگی غیرقانونی بودن، خلق‌الساعه بودن، خود احداث بودن، نبود خدمات شهری، توسعه بدون برنامه‌ریزی و اتفاقی، مکان‌گزینی حاشیه‌ای و نامناسب و تراکم جمعیت را می‌توان برای مناطق حاشیه‌نشین نام برد (صالحی امیری، ۱۳۸۹: ۷۲). فرهادی خواه و همکاران (۱۳۹۸: ۳۱)، دیدگاه‌های غالب درباره مهاجرت را به چهار دسته اصلی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و سیستمی تقسیم‌بندی نموده و معتقدند دیدگاه اصلی بعد اقتصادی آن است که طبق نقدی (۱۳۸۹: ۹۰)، عوامل اقتصادی با ۵۴٫۷٪ بیشترین عامل مؤثر بر مهاجرت به مناطق شهری بوده است.

در ایران به دنبال وقوع تحولات شهری و رشد سریع و ناهمگون شهرنشینی، پدیده سکونتگاه‌های غیررسمی ابتدا در تهران و سپس در سایر کلان‌شهرهای کشور شکل گرفت. اولین تحقیق معتبر و گسترده در این مورد در سال ۱۳۵۰ بنا بر درخواست سازمان برنامه و بودجه توسط موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران انجام شد. (کریم زاده و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۰).

عوامل مؤثر بر فقر شهری.../بابایی سمیرمی و همکاران

اپله و ویلسون (۲۰۲۱)^۱، در تحقیق خود عوامل مؤثر بر گسترش فقر شهری در شهرهای بزرگ نیجریه را بررسی نمودند و یافتند که مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تشدید فقر شهری شامل بیکاری، آموزش ضعیف و بی‌سوادی، هزینه‌های بالای زندگی، نسبت وابستگی فامیلی بالا، مشاغل کم‌درآمد و نیازمندی‌های شهری می‌باشد. عوارض فقر شهری را نیز شامل سوءتغذیه و گرسنگی، تعرض به دختران و زنان، جرم و جنایات خیابانی، افزایش فرقه‌گرایی و شبه نظامی‌گری و گسترش تسلیحات، کثرت ترورهای سیاسی، آسیب‌پذیری در برابر بیماری‌ها دانستند. سنگا و لالرمسنگا^۲ (۲۰۲۱)، در تحقیق خود وضعیت فقر شهری در میزورام هندوستان را بررسی نمودند و مهم‌ترین دلایل گسترش فقر شهری در منطقه مورد مطالعه را بیکاری، رکود بخش کشاورزی، نسبت بالای سنین غیر مولد، افزایش شدید مراکز اداری، فقر روستایی و در نتیجه افزایش مهاجرت از روستا به شهر مدرن شده دانستند. راجا و همکاران (۲۰۲۰)، وضعیت اجتماعی-اقتصادی فقر شهری باکالیا غربی واقع در چیتاگانگ بنگلادش را با استفاده از شاخص‌های فقر چندبعدی^۳، تحلیل نمودند. در دسترس نبودن امکانات بهداشتی و آموزشی و همچنین نبود امکانات تفریحی از بزرگ‌ترین معضلات محله‌های حاشیه‌نشین جامعه مورد مطالعه بود.

احمد و همکاران^۴ (۲۰۱۹)، در یک بررسی کلان وضعیت فقر شهری در مالزی را بررسی نمودند. یافتند که درصد فقر شهری در دهه اخیر در کلان‌شهرهای مالزی رو به کاهش می‌باشد. درآمد حقیقی ساکنین مناطق حاشیه‌نشین افزایش یافته اما ضریب جینی همچنان در وضعیت نامطلوبی قرار دارد ($gini = 0.453$). علی و همکاران^۵ (۲۰۲۱)، وضعیت فقر شهری را در پاکستان طی دوره زمانی ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۹ بررسی نمودند. آن‌ها دریافتند که مخارج دولت و رشد سرانه تأثیر منفی و معناداری بر فقر شهری دارد و مالیات و تورم اثر مثبت بر توسعه فقر شهری دارد. عاصف و همکاران^۶ (۲۰۲۲)، بررسی وضعیت فقر شهری و سلامت کودکان در شش کشور منتخب آفریقایی (جمهوری دموکراتیک کنگو، اتیوپی، کنیا، نیجریه، تانزانیا و اوگاندا) را بررسی نمودند و نتیجه گرفتند که اصلاح ساختار شهری و استقرار خدمات آموزشی و بهداشتی و رفاهی در مناطق حاشیه‌نشین شهرهای بزرگ کشورهای مورد مطالعه ضروری می‌باشد. انتقال ساکنین مناطق پرخطر حاشیه‌نشین به مسکن‌های دولتی در شهرک‌ها را برای کاهش فساد و خطرپذیری مناطق یادشده پیشنهاد دادند. کونا و همکاران^۷ (۲۰۱۸)، وضعیت اقتصادی-اجتماعی فقر شهری و روستایی در بنگلادش را بررسی نمودند. یافته‌های تحلیل رگرسیون لجستیک باینری نشان داد که سن سرپرست خانوار، جنسیت سرپرست خانوار، بالاترین سطح تحصیلات اعضای خانواده و توانمندسازی زنان نقش بسزایی در کاهش فقر خانوار منطقه رجشاهی دارند. تحقیقات متعددی در زمینه بررسی فقر شهری در مناطق حاشیه‌نشین شهرهای کشورهای در حال توسعه و کم‌درآمد انجام شده است. معتبرترین تحقیقاتی که مشابه موضوع پژوهش حاضر یافته شد، عبارت‌اند از تحقیقات: آجای و حسن^۸ (۲۰۰۵)، اوگومیک و آکینیوسون^۹ (۲۰۱۳)، گیدا و همکاران^{۱۰} (۲۰۰۵)، خالد و همکاران^{۱۱} (۲۰۰۵)، پروز و ریزوی^{۱۲}

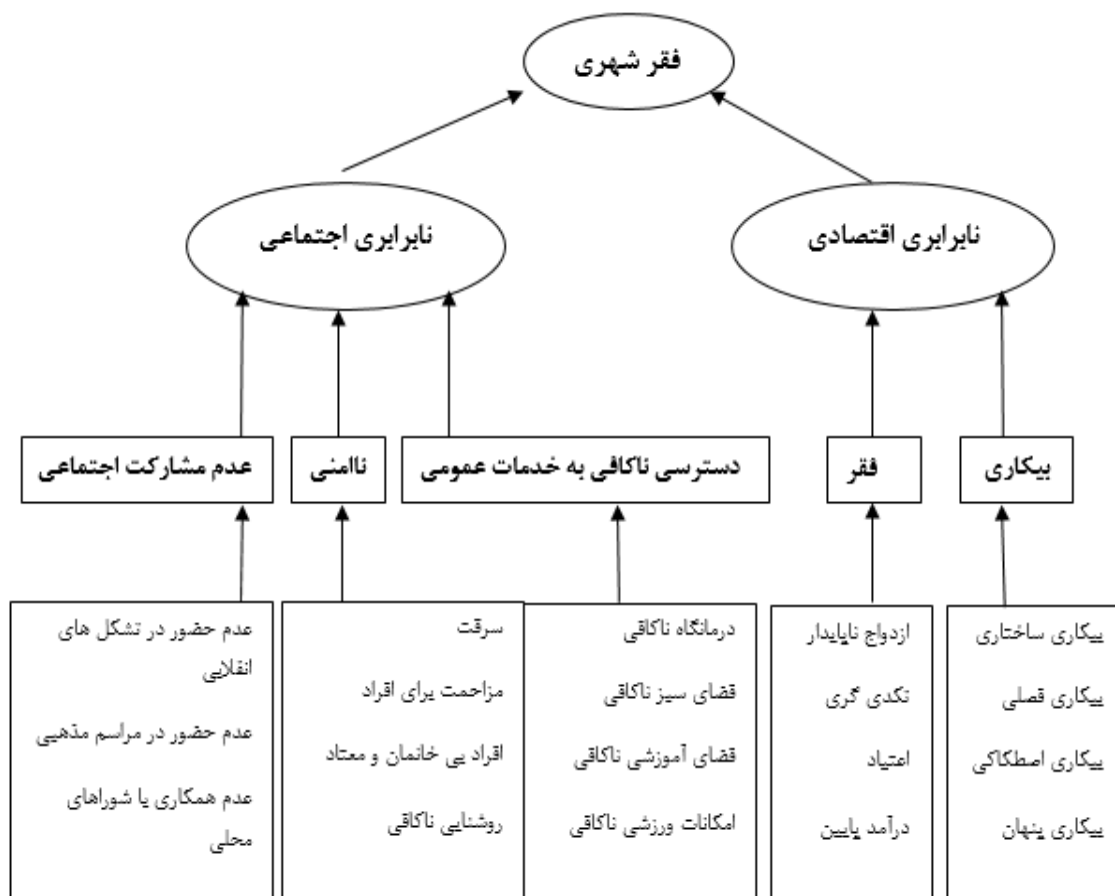
1. Epelle and Wilson
2. Thanga and Lalremsanga
3. Multidimensional Poverty Index (MPI)
4. Ahmed et. al.
5. Ali et. al.
6. Assaf et. al.
7. Kona et. al.
8. Ajay and Hasan
9. Ogwumike and Akinnibosun
10. Geda et al.
11. Khalid et al.
12. Pervez and Rizvi

(۲۰۱۴)، فلیمر و پیچت^۱ (۲۰۰۱)، ویاس و کومارانایاک^۲ (۲۰۰۶)، آچیا و همکاران^۳ (۲۰۱۰)، چیما و سیال^۴ (۲۰۱۴)، امابو و همکاران^۵ (۲۰۰۲)، ادومیکومو و همکاران^۶ (۲۰۱۴)، خودری و چادوری^۷ (۲۰۱۳)، رحمان^۸ (۲۰۱۳)، فرح^۹ (۲۰۱۵)، حق و همکاران^{۱۰} (۲۰۱۵).

بردی آنامرادنژاد و همکاران (۱۳۹۳)، نقش سکونتگاه‌های غیررسمی در گسیختگی فضایی ساختار شهری گنبدکاووس را ارزیابی نمودند. یافته‌های تحقیق نشان داد اکثر زمین‌های محلات موردنظر فاقد مجوز و سند رسمی برای ساخت‌وساز می‌باشند. باین‌وجود از خدمات و تسهیلات شهری استفاده نموده و به رشد خود در بدنه شهر همانند محلات دیگر ادامه می‌دهند لیکن با ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و کالبدی نابسامان خود نوعی گسیختگی را برکل فضای شهر گنبدکاووس تحمیل نموده‌اند. فلاحی و همکاران (۱۳۹۳) تعیین‌کننده‌های فقر در مناطق شهری استان خراسان شمالی را بررسی نمودند. نتایج نشان داد که تمامی متغیرهای توضیحی الگو به جز سن سرپرست خانوار، بر فقر مناطق شهری استان مؤثر هستند. علاوه بر این، نتایج حاکی از آن است که چنانچه خانواری بتواند خود را به سطح متوسط مقادیر توضیحی الگو برساند به احتمال ۷۸/۶ درصد بالای خط فقر قرار گرفته و از گروه خانوارهای فقیر خارج می‌شود. حیدرمنش و همکاران (۱۴۰۱)، به شناسایی پیشران‌های استراتژیک جهت برنامه‌ریزی‌های اصولی برای توانمندسازی فقر بافت‌های ناکارآمد در افق ۱۴۲۰ شهرآبادان پرداختند. نتایج نشان داد متغیرهای بخش‌های عوامل اقتصادی و اجتماعی، بیشترین تأثیرگذاری را بر سیستم شکل‌گیری توانمندسازی فقر بافت‌های ناکارآمد شهر آبادان در افق ۱۴۲۰ دارند و ابعاد کالبدی و مدیریتی کمترین درجه تأثیرگذاری را داشته‌اند. پیشران‌های استراتژیک شامل ارتقای سرمایه انسانی فقرا (بهداشت، آموزش، تغذیه)، تدوین راهبردهای ملی کاهش فقر شهری، نهادینه‌سازی مشارکت اجتماعی، کاهش تورم، کاهش فساد، سرمایه‌گذاری دولت در کاهش فقر و سرمایه‌گذاری در حوزه مسکن می‌باشد. عاصف و همکاران^{۱۱} (۲۰۲۲) بررسی وضعیت فقر شهری و سلامت کودکان در شش کشور منتخب آفریقایی (جمهوری دموکراتیک کنگو، اتیوپی، کنیا، نیجریه، تانزانیا و اوگاندا) را بررسی نمودند و نتیجه گرفتند که اصلاح ساختار شهری و استقرار خدمات آموزشی و بهداشتی و رفاهی در مناطق حاشیه‌نشین شهرهای بزرگ کشورهای مورد مطالعه ضروری می‌باشد. انتقال ساکنین مناطق پرخطر حاشیه‌نشین به مسکن‌های دولتی در شهرک‌ها را برای کاهش فساد و خطرپذیری مناطق یادشده پیشنهاد دادند. کونا و همکاران^{۱۲} (۲۰۱۸)، وضعیت اقتصادی-اجتماعی فقر شهری و روستایی در بنگلادش را بررسی نمودند. یافته‌های تحلیل رگرسیون لجستیک باینری نشان داد که سن سرپرست خانوار، جنسیت سرپرست خانوار، بالاترین سطح تحصیلات اعضای خانواده و توانمندسازی زنان نقش بسزایی در کاهش فقر خانوار منطقه رجشاهی دارند. از دیدگاه نظری، طبق بررسی کتابخانه‌ای و مرور ادبیات نظری تحقیق، مشخص شد عوامل مؤثر بر فقر شهری به دودسته اصلی نابرابری‌های اجتماعی و نابرابری‌های اقتصادی تقسیم‌بندی می‌شوند. شکل ۲ عوامل مؤثر را به‌صورت طبقه‌بندی‌شده نشان می‌دهد.

1. Filmer and Pritchett
2. Vyas and Kumaranayake
3. Achia et al.
4. Cheema and Sial
5. Mwabu et al.
6. Edoumikumo et al.
7. Khudri and Chowdhury
8. Rahman
9. Farah
10. Haq et al.
11. Assaf et al.
12. Kona et al.

شکل ۲. عوامل مؤثر بر فقر شهری در محله‌های حاشیه‌نشین

روش پژوهش

در این تحقیق به دلیل کاربردی بودن و برای تعیین اثر مؤلفه‌های آسیب‌های اجتماعی اقتصادی در محلات مورد مطالعه از روش تحقیق از نوع تحلیلی و توصیفی استفاده گردیده است. با جستجوی مقالات و کتاب‌ها و منابع موجود، کار کتابخانه‌ای و توصیفی آغاز شد. سپس با بازدید محلات مورد مطالعه در شهر گنبدکاووس و بررسی کالبد محلات مورد مطالعه در این منطقه روش پیمایشی و تحلیلی انجام می‌شود. برداشت‌های میدانی شامل جمع‌آوری اطلاعات مربوط به متغیرهای مستقل تحقیق است که در بحث آسیب‌های اجتماعی مؤلفه‌های انحرافات، عدم وجود امنیت، نابرابری‌های اجتماعی و مشارکت پایین و در بحث آسیب‌های اقتصادی مؤلفه‌های فقر، بیکاری و کودکان کار می‌باشد. سپس به ارزیابی اثرگذاری این متغیرهای مستقل پرداخته می‌شود. پس از تعیین متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق با استفاده از نرم‌افزار SPSS، با توجه به فرضیه‌های تحقیق و ماهیت آن‌ها، روش تحقیق کمی پیمایشی استفاده شده است. تحقیق رابطه‌ای هم شامل روش علی مقایسه‌ای و هم روش همبستگی می‌شود که در این پژوهش از هر دو نوع استفاده شده است. روش علی مقایسه‌ای یا روش پس رویدادی معمولاً به تحقیقاتی اطلاق می‌شود که در آن‌ها، پژوهشگر با توجه به متغیر وابسته به بررسی شناخت الگوهای علت و معلولی به مفهوم هم تغییر می‌بیند میان متغیرهای مستقل و وابسته می‌پردازد. در این پژوهش با استفاده از تحقیق علی مقایسه‌ای، به منظور بررسی تفاوت مقدار آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی و تأثیرگذاری این، محقق بر اساس چارچوب نظری تحقیق، از درون جامعه‌ی آماری که گروه‌های متمایز اجتماعی اقتصادی ساکن در شهر گنبدکاووس می‌باشند، به مطالعه پرداخته است. در این پژوهش نیز در ادامه‌ی تحلیل‌های توصیفی و علی مقایسه‌ای، از آماره‌های همبستگی؛ آزمون t test و آزمون رتبه‌بندی فریدمن و ویکور برای شناخت الگوهای علت و معلولی به مفهوم هم تغییری میان متغیرهای مستقل و وابسته استفاده شده است. در این پژوهش، پس از استخراج داده‌های مربوط به

پاسخ‌های گروه مزبور و پیش برآورد واریانس، حجم نمونه آماری پژوهش با سطح ۹۵٪ اطمینان با استفاده از فرمول کوکران محاسبه شد. در این پژوهش با توجه به فرمول کوکران حجم نمونه ۳۷۲ نفر می‌باشد که ۳ پرسشنامه برگشت داده شد با توجه به اینکه نرخ بازگشت پرسشنامه‌ها ۹۰ درصد بود بر این اساس تجزیه و تحلیل آماری بر روی ۲۵۴ آزمودنی انجام گرفت و توان آماری و سطح معناداری پس از تحلیل مقدماتی محاسبه گردید و کفایت حجم نمونه بررسی شد. شیوه نمونه‌گیری در این پژوهش، نمونه‌گیری تصادفی ساده بود. با توجه به میزان وسعت عوامل مختلف در سکونت‌گاه‌های غیررسمی و حاشیه‌نشین، تمرکز پژوهش حاضر بر روی معضلات اجتماعی و اقتصادی که آسیب‌هایی را در محلات به وجود آورده‌اند استوار بوده و گویه‌های مورد نظر در پژوهش مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. با توجه به معیار کاربرد؛ تحقیق حاضر را می‌توان جزء پژوهش‌های کاربردی دسته‌بندی کرد. جهت گردآوری اطلاعات از بررسی و مطالعه‌ی کتاب‌ها، مقالات و آخرین یافته‌های تحقیقات در زمینه‌ی سکونت‌گاه‌های غیررسمی و حاشیه‌نشین بر این‌گونه از محلات و پایگاه‌های اطلاعاتی هم‌چنین بررسی اسناد و طرح‌های انجام شده و در حال انجام استفاده شده است. با توجه به نوع تحقیق نیاز به گردآوری اطلاعات میدانی بوده است. در نتیجه برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده به نحو مناسبی استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. ابتدا برای به دست آوردن حجم نمونه از فرمول کوکران و برای پایایی و روایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. پاسخ به پرسشنامه‌ها با استفاده از طیف لیکرت صورت گرفته است. برای سنجش میزان نرمال بودن داده‌ها از آزمون کلموگروف اسمیرنوف و در تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌ها در نرم‌افزار SPSS جهت دستیابی به پاسخ سؤال اول پژوهش از آزمون t تک نمونه‌ای و برای پاسخ سؤال دوم از آزمون رتبه‌ای فریدمن و رگرسیون استفاده گردیده است. در آخر رتبه‌بندی محلات با رویکرد بیشترین معضلات و آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی وارده که هر محله در چه سطحی از معضلات مورد نظر قرار دارد نیز از روش ویکور استفاده شد.

برای سنجش روایی پرسشنامه‌ها از روایی محتوایی، صوری و سازه استفاده گردید. به منظور تعیین روایی صوری و محتوایی این تحقیق، پرسشنامه در اختیار اساتید و نخبگان موضوع قرار گرفت و بعد از دریافت نظرات آنان اصلاحات ضروری در پرسشنامه‌ها انجام شد. به منظور بررسی پایایی پرسشنامه‌ی تحقیق، مناسب‌ترین روش، استفاده از روش آلفای کرونباخ می‌باشد. این روش برای محاسبه هم‌انگهی درونی ابزار اندازه‌گیری از جمله پرسشنامه‌ها یا آزمون‌هایی که ویژگی‌های مختلف را اندازه‌گیری می‌کنند بکار می‌رود. در این‌گونه ابزار، پاسخ هر سؤال می‌تواند مقادیر عددی مختلفی را اختیار کند. برای محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ابتدا باید واریانس نمره‌های هر زیرمجموعه سؤالات پرسشنامه و واریانس کل را محاسبه نمود. سپس با استفاده از فرمول مربوطه مقدار ضریب آلفا را محاسبه نمود. مقدار آلفا باید حداقل ۰/۷ باشد تا بتوان مقیاس را دارای پایایی به شمار آورد. در این تحقیق میزان آلفای محاسبه‌شده اعداد مطلوبی هستند و نشان می‌دهد که گویه‌ها از هم‌سازی و پایداری درونی برخوردارند. میزان آلفا محاسبه‌شده برای تمامی گویه‌ها و سؤالات پرسشنامه ۰/۷۴ درصد می‌باشد که گویای پایایی و هم‌سازی درونی پرسشنامه می‌باشد. برای بررسی توزیع نرمال متغیرها در این پژوهش از آزمون کلموگروف اسمیرنوف استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل توصیفی اطلاعات از شاخص‌های آمار توصیفی شامل: میانگین، کمترین و بیشترین مقدار، فراوانی و درصد فراوانی استفاده شد. جهت دسترسی به این فرضیات که به نظر می‌رسد وضعیت اقتصادی و اجتماعی در محلات حاشیه‌نشین مورد مطالعه در سطح نامطلوبی قرار دارد و اینکه به نظر می‌رسد در بخش معضلات اجتماعی عدم وجود امنیت و در بخش آسیب‌های اقتصادی فقر بیشترین آسیب را در محلات حاشیه‌نشین مورد مطالعه ایجاد کرده است در سطح تجزیه و تحلیل به دلیل نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون‌های پارامتریک شامل: آزمون تک نمونه‌ای آزمون رتبه‌ای فریدمن و رگرسیون استفاده شد.

یافته‌ها و بحث

از نگاه آمار توصیفی، ۲۶۲ نفر از پاسخگویان (۷۰ درصد) مرد و ۹۴ نفر (۲۵ درصد) زن می‌باشند. از نظر سطح سواد، ۳/۴ درصد پاسخگویان بی‌سواد، ۱۹/۸ درصد آن‌ها ابتدایی، ۱۶/۲ درصد آن‌ها راهنمایی، ۴۲/۶ درصد آن‌ها دیپلم، ۷ درصد فوق‌دیپلم و ۵ درصد آن‌ها لیسانس و بالاتر بودند؛ بنابراین نیمی از پاسخ‌دهندگان تحصیلاتی پایین‌تر از دیپلم دارند. از نظر مالکیت منزل، ۳۴/۶ درصد پاسخگویان منزل شخصی و ۴۸/۴ درصد آن‌ها منزل استیجاری داشتند. بیشتر پاسخ‌دهندگان ۲۵ درصد متراژ مسکن آن‌ها ۵۱ تا ۱۰۰ متر می‌باشد. همچنین ۲۴/۷ درصد آن‌ها متراژ مسکن ۵۰ متر و کمتر، ۱۷/۷ درصد، ۱۰۱ تا ۱۵۰ متر، ۱۶/۷ درصد آن‌ها، ۱۵۱ تا ۲۰۰ متر و ۸/۳ درصد آن‌ها ۲۰۱ متر به بالا بود. پرسش دیگر، مدت سکونت در منطقه بود. بیشتر ساکنان یعنی حدود ۲۲ درصد ۱ تا ۵ سال در این منطقه زندگی کرده‌اند و ۱۹ درصد افراد ۶ تا ۱۰ سال در این منطقه سکونت داشته‌اند. افرادی که ۱۱ تا ۱۵ سال در این منطقه زندگی کرده‌اند به میزان ۲۱/۵ درصد و ۸/۱۸ درصد افراد در این منطقه کمتر از یک سال زندگی کرده‌اند. میزان سکونت ۱۶ سال و بیشتر ۱۷/۲ درصد است. در مورد محل کسب درآمد، ۱۱ درصد پاسخ‌دهندگان دارای شغل دولتی، ۲۳/۴ درصد کارگر ساده، ۷ درصد کشاورز، ۱۰/۳ درصد مغازه‌دار، ۴/۳ درصد خرده‌فروش ۱۱/۲ درصد شغل متفرقه و ۳۰/۶ درصد آن‌ها بیکار بوده‌اند. سؤال بعدی، میزان درآمد ماهیانه سرپرست خانوار بود. ۳/۴ درصد پاسخ‌دهندگان درآمد ماهیانه کمتر از دو میلیون تومان دارند. ۷/۶ درصد آن‌ها بین دو تا چهار میلیون تومان، ۱۱/۳ درصد آن‌ها بین چهار تا شش میلیون تومان، ۱۷/۵ درصد آن‌ها بین شش تا هشت میلیون تومان، ۲۴/۸ درصد آن‌ها بین هشت تا ده میلیون تومان، ۲۴/۵ درصد آن‌ها بیشتر از ده میلیون تومان و ۷/۲ درصد آن‌ها درآمدشان نامشخص می‌باشد. در سؤال دیگر، علت اقامت ساکنین پرسیده شد. مهم‌ترین عامل اقامت در محل، ارزان بودن نسبی اجاره و مسکن بیان شد و کمترین عامل، متغیر ازدواج می‌باشد.

جدول ۱. فراوانی عامل اقامت در محله

شاخص‌های آماری	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
ارزان بودن اجاره	۱۴۲	۷۶	۱۰۴	۲۹	۲۱
وجود خویشاوندان و دوستان	۳۰	۲۷	۱۳۱	۱۳۴	۵۰
ازدواج	۱۰	۲۵	۴۴	۱۷۷	۱۱۶
جست‌وجوی کار	۴۲	۲۰	۷۲	۶۶	۱۷۲

در مرحله بعد، عوامل مؤثر بر فقر شهری از دو دیدگاه اجتماعی و اقتصادی بررسی شدند. طبق مبانی نظری تحقیق و مدل ایجادشده، متغیرهای موردبررسی تحقیق انتخاب شدند. نتایج آزمون کلموگروف اسمیرنوف KS ، برای مؤلفه‌های انحرافات، نابرابری اجتماعی، عدم وجود امنیت، مشارکت، فقر، بیکاری، کودکان کار بزرگتر از ۰/۰۵ بود که نشان‌دهنده نرمال بودن توزیع داده‌ها در سطح احتمال ۵ درصد می‌باشد. نهایتاً آزمون رتبه‌بندی فریدمن با استفاده از اطلاعات پاسخ‌دهندگان و بر اساس میزان اهمیت تخصیصی آن‌ها، متغیرهای مختلف را بر اساس ضریب میانگین رتبه‌هایشان اولویت‌بندی نمود. باید توجه داشت که در تحقیق حاضر، هدف مشخص نمودن میزان به‌کارگیری هر یک از متغیرها است.

اولویت‌بندی متغیرهای تأثیرگذار نابرابری اجتماعی

فرضیه صفر: در رویکرد نابرابری اجتماعی، عوامل مؤثر بر دسترسی ناکافی به خدمات عمومی، تفاوت معنی‌داری با یکدیگر ندارند. جدول ۲ نشان می‌دهد فرضیه صفر رد می‌شود، حداقل یک زوج از رتبه‌های میانگین اثرگذاری عوامل دسترسی ناکافی به خدمات عمومی، از دیدگاه ساکنین تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. همان‌گونه که در جدول ۳ نشان داده‌شده است متغیرهای دسترسی به درمانگاه و دسترسی به فضای سبز با میانگین‌های ۲/۱۸ و ۲/۵۶ به ترتیب

در رتبه‌های اول و دوم قرار گرفته‌اند. از طرف دیگر متغیر دسترسی به امکانات ورزشی با میانگین ۲/۶۴ در رتبه آخر قرار گرفت. این نتیجه حاصل می‌شود که دسترسی ساکنین به درمانگاه و فضای سبز بسیار محدود می‌باشد.

جدول ۲. آزمون فرضیه برابری تأثیر مؤلفه‌های دسترسی ناکافی به خدمات عمومی

تعداد	خی دو محاسبه شده	درجه آزادی	سطح معناداری	درصد خطا	نتیجه آزمون
۳۷۲	۳۱۹,۵۹	۳	۰,۰۰۰	۰,۰۵	رد فرضیه

جدول ۳. اولویت‌بندی به‌کارگیری مؤلفه‌های دسترسی ناکافی به خدمات عمومی

متغیرهای تأثیرگذار	میانگین	انحراف معیار	رتبه میانگین	رتبه‌بندی اثرگذاری
دسترسی به درمانگاه	۲,۱۲	۰,۷۸	۲,۱۸	۱
دسترسی به فضای سبز	۲,۳۹	۰,۷۲	۲,۵۶	۲
دسترسی به دانشگاه	۲,۴۰	۰,۶۸	۲,۶۰	۳
دسترسی به امکانات ورزشی	۲,۴۲	۰,۸۸	۲,۶۴	۴

اولویت‌بندی متغیرهای تأثیرگذار بر ناامنی

فرضیه صفر: رتبه میانگین اهمیت اثرگذاری‌های معضلات و آسیب‌های مؤثر بر عدم وجود امنیت از دیدگاه ساکنین محلات تفاوت معنی‌داری با یکدیگر ندارند. جدول ۴ نشان می‌دهد که با توجه به اینکه سطح معنی‌داری محاسبه شده ۰ / ۰۵ کمتر از پنج درصد می‌باشد، بنابراین فرضیه صفر رد می‌گردد، یعنی اینکه حداقل یک زوج از رتبه‌های میانگین اثرگذاری آسیب‌های مؤثر بر ناامنی از دیدگاه ساکنین محلات تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. همان‌گونه که در جدول ۵ نشان داده شده است متغیرهای روشنایی نامناسب محله و وجود افراد معتاد و بی‌خانمان با میانگین‌های ۳/۷۳ و ۳/۲۱ به ترتیب در رتبه‌های اول و دوم قرار گرفته و این دو متغیر باعث بیشترین معضل ناامنی در محلات می‌باشند.

جدول ۴. اولویت‌بندی متغیرهای تأثیرگذار ناامنی

تعداد	خی دو محاسبه شده	درجه آزادی	سطح معناداری	درصد خطا	نتیجه آزمون
۳۷۲	۴۱۷,۲۸	۳	۰,۰۰۰	۰,۰۵	رد فرض

جدول ۵. اولویت‌بندی به‌کارگیری متغیرهای تأثیرگذار ناامنی

متغیرهای تأثیرگذار	میانگین	انحراف معیار	رتبه میانگین	رتبه‌بندی اثرگذاری
روشنایی نامناسب	۲,۷۱	۰,۷۳	۳,۷۳	۱
وجود افراد بی‌خانمان و معتاد	۲,۷۰	۰,۶۶	۳,۲۶	۲
ایجاد مزاحمت برای افراد	۲,۳۹	۰,۷۹	۳,۲۱	۳
سرقت	۲,۱۲	۰,۷۸	۲,۹۱	۴

اولویت‌بندی متغیرهای تأثیرگذار بر معضلات و آسیب‌های ناشی از مشارکت پایین

فرضیه صفر: رتبه میانگین اهمیت اثرگذاری‌های معضلات و آسیب‌های ناشی از مشارکت پایین از دیدگاه ساکنین محلات تفاوت معنی‌داری با یکدیگر ندارند. جدول ۶ نشان می‌دهد که با توجه به اینکه سطح معنی‌داری محاسبه شده ۰ / ۰۵ کمتر از پنج درصد می‌باشد، بنابراین فرضیه صفر رد می‌گردد، یعنی اینکه حداقل یک زوج از رتبه‌های میانگین اثرگذاری معضلات و آسیب‌های ناشی از مشارکت پایین از دیدگاه ساکنین محلات تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. همان‌گونه که در جدول ۷ نشان داده شده است متغیرهای همکاری با شوراهای محلی و شرکت در سخنرانی‌های مذهبی با میانگین‌های ۱/۷۸ و ۲/۲۱ به ترتیب در رتبه‌های اول و دوم قرار گرفته‌اند.

عوامل مؤثر بر فقر شهری... / بابایی سمیرمی و همکاران

جدول ۶. اولویت‌بندی متغیرهای تأثیرگذار مشارکت

تعداد	خی دو محاسبه شده	درجه آزادی	سطح معناداری	درصد خطا	نتیجه آزمون
۳۷۲	۲۷۷,۴۰	۳	۰,۰۰۰	۰,۰۵	رد فرض

جدول ۷. اولویت‌بندی به‌کارگیری متغیرهای تأثیرگذار مشارکت

متغیرهای تأثیرگذار	میانگین	انحراف معیار	رتبه میانگین	رتبه‌بندی اثرگذاری
همکاری با شورای محلی	۱,۸۵	۰,۸۰	۱,۷۸	۱
شرکت در سخنرانی‌های مذهبی	۲,۲۰	۰,۶۷	۲,۲۱	۲
حضور در تشکل‌های انقلابی	۲,۴۴	۰,۰۷۸	۲,۸۱	۳
شرکت در انتخابات	۲,۵۷	۰,۶۱	۳,۸۱	۴

اولویت‌بندی متغیرهای مؤثر بر معضلات و آسیب‌های بیکاری

فرضیه صفر: رتبه میانگین اهمیت اثرگذاری‌های معضلات و آسیب‌های بیکاری از دیدگاه ساکنین محلات تفاوت معنی‌داری با یکدیگر ندارند. جدول ۸ نشان می‌دهد که با توجه به اینکه سطح معنی‌داری محاسبه شده کمتر از پنج درصد می‌باشد، بنابراین فرضیه صفر رد می‌گردد، یعنی اینکه حداقل یک زوج از رتبه‌های میانگین اثرگذاری معضلات و آسیب‌های ناشی از بیکاری از دیدگاه ساکنین محلات تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. همان‌گونه که در جدول ۹ نشان داده شده است متغیرهای بیکاری پنهان و بیکاری اصطلاحی با میانگین‌های ۲/۹۳ و ۲/۶۵ به ترتیب در رتبه‌های اول و دوم قرار گرفته‌اند.

جدول ۸. اولویت‌بندی متغیرهای تأثیرگذار بیکاری

تعداد	خی دو محاسبه شده	درجه آزادی	سطح معناداری	درصد خطا	نتیجه آزمون
۳۷۲	۲۶۹,۴۰	۳	۰,۰۰۰	۰,۰۵	رد فرض

جدول ۹. اولویت‌بندی به‌کارگیری متغیرهای تأثیرگذار بیکاری

متغیرهای تأثیرگذار	میانگین	انحراف معیار	رتبه میانگین	رتبه‌بندی اثرگذاری
بیکاری پنهان	۳,۰۲	۰,۵۴	۲,۹۳	۱
بیکاری اصطلاحی	۲,۹۲	۰,۵۷	۲,۶۵	۲
بیکاری فصلی	۲,۹۵	۰,۵۸	۲,۶۲	۳
بیکاری ساختاری	۲,۲۴	۰,۶۶	۱,۸۰	۴

اولویت‌بندی متغیرهای تأثیرگذار بر فقر

فرضیه صفر: رتبه میانگین اهمیت متغیرهای تأثیرگذار بر فقر از دیدگاه ساکنین محلات تفاوت معنی‌داری با یکدیگر ندارند. نتایج جدول ۱۰ نشان می‌دهد که با توجه به اینکه سطح معنی‌داری محاسبه شده ۰ / ۰۰۵ کمتر از پنج درصد می‌باشد، بنابراین فرضیه صفر رد می‌گردد، یعنی اینکه حداقل یک زوج از رتبه‌های میانگین اثرگذاری بر فقر از دیدگاه ساکنین محلات تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارند. همان‌گونه که در جدول ۱۱ نشان داده شده است متغیرهای درآمد پایین و اعتیاد با میانگین‌های ۳/۶۵ و ۳/۰۸ به ترتیب در رتبه‌های اول و دوم قرار گرفته‌اند.

جدول ۱۰. اولویت‌بندی متغیرهای تأثیرگذار فقر

تعداد	خی دو محاسبه شده	درجه آزادی	سطح معناداری	درصد خطا	نتیجه آزمون
۳۷۲	۳۰۷,۶۵	۳	۰,۰۰۰	۰,۰۵	رد فرض

جدول ۱۱. اولویت‌بندی به‌کارگیری متغیرهای تأثیرگذار فقر

رتبه‌بندی اثرگذاری	رتبه میانگین	انحراف معیار	میانگین	متغیرهای تأثیرگذار
۱	۳,۶۵	۰,۶۳	۲,۴۱	درآمد پایین
۲	۳,۰۸	۰,۶۵	۲,۱۱	اعتیاد
۳	۲,۴۸	۰,۴۳	۱,۹۳	تکدی‌گری
۴	۲,۳۰	۰,۸۷	۱,۸۸	ازدواج غیررسمی و ناپایدار

بررسی سطح آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی در محلات

پرسش پژوهش اینکه از محلات حاشیه‌نشین مورد مطالعه از نظر معضلات و آسیب‌های اجتماعی اقتصادی در چه سطحی می‌باشند؟ از آنجایی که هدف سؤال ذکر شده سنجش سطح معضلات و آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی می‌باشد؛ بنابراین با فرض داشتن مقدار مورد آزمون ۳ و با کمک آزمون χ^2 سؤال پاسخ داده شده است. علت انتخاب مقدار مورد آزمون ۳ به دلیل ارزیابی هر یک از گویه‌ها برحسب طیف لیکرت می‌باشد. به عبارتی در طیف لیکرت مقدار امتیازات در دامنه اعداد از ۱ تا ۵ جریان دارد. عدد ۳ بیان‌گر حد میانه اثرگذاری می‌باشد، در صورتی که سطح معناداری اختلاف معنادار بین میانگین متغیر مورد نظر با عدد ۳ را نشان دهد و علاوه بر آن میانگین این متغیر بیشتر از عدد ۳ باشد اثرگذاری و وجود رابطه بین متغیر مورد نظر تأیید خواهد شد. در این بخش، فرضیه صفر و ادعای آماری مطرح شده، بیانگر معنادار نبودن مقدار اختلاف معضلات با مقدار متوسط می‌باشد.

جدول ۱۲. وضعیت محلات مورد مطالعه از نظر آسیب‌های اجتماعی اقتصادی

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	T	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪
							حد پایین حد بالا
اقتصادی	۲,۷۱	۰,۶	-۲,۰۱۷	۳۷۱	۰,۰۰۰	-۰,۰۹۶	-۰,۱۹ -۰,۰۰۲
اجتماعی	۲,۵۲	۰,۵۴	-۳,۷۹	۳۷۱	۰,۰۰	-۰,۱۶	-۰,۲۵ -۰,۰۷۸

در جدول مربوط به آزمون تی برای متغیر اقتصادی، ملاحظه می‌شود که میانگین امتیاز اختصاص یافته به شاخص اقتصادی، برابر ۲,۷۱ شده است که به میزان $-۰,۰۲۹$ از مقدار مورد آزمون (۳) کوچک‌تر است و آماره آزمون تی برابر $۲,۰۱۷$ شده و سطح معناداری آزمون برابر $۰,۰۰۰$ شده است و از آنجاکه این آزمون با خطای ۵٪ و ضریب اطمینان ۹۵٪ انجام می‌گیرد و فرضیه صفر رد شده و ادعان می‌شود که متغیر اقتصادی در محلات مورد مطالعه در سطح پایین‌تر از مطلوبیت متوسط قرار دارد. برای متغیر اجتماعی، ملاحظه می‌کنیم که میانگین امتیاز اختصاص یافته به متغیر اجتماعی، برابر ۲,۵۲ شده است که به میزان $-۰,۴۸۰$ از مقدار مورد آزمون (۳) کوچک‌تر است و آماره آزمون تی برابر $-۳,۷۹$ شده و سطح معناداری آزمون برابر $۰,۰۰$ شده است؛ بنابراین این نتیجه حاصل می‌شود که در محلات ۴ گانه معضلات و آسیب‌های اجتماعی بیشترین مشکلات را برای محله ایجاد نموده است.

تجزیه و تحلیل رتبه‌بندی محلات با توجه به تأثیرگذاری معضلات و آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی در محلات ۴ گانه در این قسمت از تحقیق پس از مشخص شدن مؤلفه‌های تأثیرگذار در معضلات و آسیب‌های اجتماعی اقتصادی متناسب با نمونه موردی، لازم است مشخص شود که هر یک از این مؤلفه‌ها نسبت به مؤلفه دیگر چه میزان آسیب بیشتری را ایجاد نموده و در واقع کدام مؤلفه بیشتر و کدام مؤلفه کمتر در مسئله معضلات محلات حاشیه‌نشین تأثیرگذار است که ابتدا از روش وزن دهی روش تحلیل شبکه‌ای و روش تصمیم‌گیری چند معیاره ویکور استفاده شده است. برای مشخص شدن وزن اختصاص یافته به هر یک از مؤلفه‌ها، با استفاده از نرم‌افزار Super decision هر کدام از معضلات مورد بررسی امتیازی اختصاص یافته است. وزن نهایی به‌دست آمده برای مؤلفه‌های آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی در جدول‌های ۱۳

عوامل مؤثر بر فقر شهری.../بابایی سمیرمی و همکاران

و ۱۴ نمایش داده شده است. همان طور که مشاهده می‌شود مؤلفه A با ۰,۲۳ درصد در بحث آسیب‌های اجتماعی و مؤلفه A فقر با ۰,۲۱ در بحث آسیب‌های اقتصادی بیشترین معضل را در محلات ایجاد کرده‌اند.

جدول ۱۳. وزن مؤلفه‌های آسیب‌های اجتماعی

	D	C	B	A
وزن	۰,۱۳	۰,۱۷	۰,۱۵	۰,۲۳

جدول ۱۴. وزن مؤلفه‌های آسیب‌های اقتصادی

	C	B	A
وزن	۰,۱۴	۰,۱۷	۰,۲۱

در ادامه به بررسی وضعیت معضلات و آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی در محلات با استفاده از مدل ویکور پرداخته می‌شود. اولین مرحله از مراحل این مدل تشکیل ماتریس یا جدول تصمیم‌گیری است. برای تشکیل این ماتریس با استفاده روش میانگین‌گیری توصیفی در SPSS تعیین شد. ویکور یک روش MCDM^۱ توافقی است که بر مبنای روش آل پی متریک شکل یافته است که به‌عنوان یک تابع کل در برنامه‌نویسی مورد استفاده قرار گردید. بر اساس نتایج حاصل از روش ویکور، محلات حاشیه‌نشین واقع در محدوده الحاقی شهر در سطوح مختلف قرار گرفته‌اند، بنابراین هر چه عدد به‌دست آمده از نتایج مدل ویکور به عدد ۱ نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده آن است که وضعیت آن محله با توجه به مؤلفه‌های معضلات و آسیب‌های اجتماعی اقتصادی این مؤلفه‌ها آسیب بیشتری ایجاد کرده است. از بین محلات حاشیه‌نشین مورد مطالعه به لحاظ وجود معضلات و آسیب‌های اجتماعی، همان طور که از جدول بالا پیداست محله سیدآباد با مقدار $Q = 0.27$ در رتبه اول قرار گرفته است و در بخش مؤلفه‌های آسیب‌های اقتصادی محله افغان آباد در رتبه اول و محله چای بوبین در پایین‌ترین رتبه از لحاظ وجود آسیب‌های اقتصادی قرار دارند.

جدول ۱۵. رتبه‌بندی محلات با توجه به مؤلفه‌های معضلات و آسیب‌های اجتماعی

رتبه	Q	محلات
۱	۰,۲۷۳۷	سیدآباد
۲	۰,۳۶۵۰	افغان آباد
۳	۰,۴۹۰۴	بدلجه
۴	۰,۵۱۷۷	چای بوبین

جدول ۱۶. رتبه‌بندی محلات با توجه به مؤلفه‌های معضلات و آسیب‌های اقتصادی

رتبه	Q	محلات
۱	۰,۲۴۶۲	افغان آباد
۲	۰,۳۸۷۵	سیدآباد
۳	۰,۴۷۱۲	بدلجه
۴	۰,۵۳۱۳	چای بوبین

نتیجه‌گیری

از یافته‌های تحقیق، مشخص شد که تمامی شاخص‌های فقر اقتصادی و اجتماعی در محله‌های حاشیه‌نشین مورد مطالعه معنادار می‌باشد. سطح پایین سواد در محله‌های مورد مطالعه کاملاً مشهود بوده و نشان‌دهنده ارتباط بالای سطح سواد و

¹ Multi Criteria Decision Making

فقر شهری می‌باشد. طبق یافته‌ها حدود نیمی از نمونه مورد مطالعه دارای سطح سواد حداکثر دیپلم می‌باشند. در حالی که حدود ۲۵ درصد جمعیت کشور دارای تحصیلات دانشگاهی هستند. چنانچه ظهیری نیا و بهروزیان (۱۳۹۱: ۷۵)، پایگاه اقتصادی و اجتماعی را عامل مؤثر بر تمایل به ورود به دانشگاه‌ها می‌دانند. نجاری و حسینی (۱۳۹۷: ۹۳)، نیز ارتباط مستقیم بین ضریب جینی و عدم امکان ادامه تحصیل در دانشگاه را تأیید نمودند. شمس و همکاران (۱۳۹۸: ۴۰)، معیار وضعیت اقتصادی را عامل مؤثر بر وضعیت ادامه تحصیل دانش آموزان برای شرکت در کنکور سرا سری دانستند. نرخ بیکاری در منطقه حدود ۳۰ درصد بوده و تنها حدود ۲۵ درصد از سرپرست‌های خانوار، دارای شغل باثبات هستند و از بین شاغلین منطقه‌های مورد مطالعه، حدود ۴۰ درصد از خانوارها، دارای درآمد زیر خط فقر هستند. همچنین به علت گرانی شدید مسکن، ۳۸ درصد پاسخ‌دهندگان، ارزان بودن نسبی مسکن را عامل اصلی مهاجرت به مناطق حاشیه شهر دانستند. آنچه از این تحقیق یافته شد تورم، بیکاری، درآمد پایین، نبود شغل باثبات، وجود امکانات شهری در مرکز و مناطق غیر حاشیه‌ای شهر، ضعف بخش کشاورزی و عدم حمایت دولت از بخش کشاورزی، مشکلات زیست‌محیطی و کم‌آبی، مهم‌ترین عوامل مؤثر بر فقر شهری مناطق حاشیه‌ای شهر گنبد می‌باشد. همان‌طور که از شکل (۱) نیز مشخص است تمام محله‌های حاشیه‌نشین شهر گنبد در حاشیه رودخانه گرگان ایجاد شده است. معمولاً به دلیل درآمد ناکافی و تحصیلات پایین مهاجرین، انگیزه اولیه تجمع در چنین مناطق حاشیه رودخانه در دهه‌های گذشته، راه‌اندازی فعالیت کشاورزی و دامپروری بوده است که در سال‌های بعدی، به دلیل گسترش شدید شهرنشینی و مهاجرت روستاییان، این مناطق حاشیه رودخانه، هم‌جوار مناطق شهری شده‌اند. در سال‌های اخیر مشکلات کم‌آبی به دلایل مختلف در این مناطق نیز مشهود می‌باشد که باعث رکود و تقریباً از بین رفتن فعالیت‌های کشاورزی و دامپروری و کاهش شدید درآمد حاشیه‌نشینان شده و منجر به گرایش ساکنین به فعالیت‌های خدماتی و بعضاً مشاغل کاذب و غیرقانونی و زیرزمینی شده است.

منابع

- بردی آنامرادنژاد، رحیم؛ ملکشاهی، غلامرضا؛ و محمدی، عبدالحمید (۱۳۹۳). ارزیابی نقش سکونتگاه‌های غیررسمی در گسیختگی فضایی ساختار شهری (مطالعه موردی شهر گنبد کاووس). برنامه‌ریزی فضایی، دوره ۴، شماره ۴، ۶۵-۸۶.
- بشیریه، تهمورث؛ و مظفری، محمد سعید (۱۳۹۷). رابطه حاشیه‌نشین با ارتکاب جرم در شهر کرمانشاه مورد مطالعه: منطقه حاشیه‌نشین دولت‌آباد کرمانشاه در سال ۱۳۹۳. پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، دوره ۶، شماره ۱۱، ۱۶۱-۱۹۰.
- بیانلو، یوسف؛ و منصوریان، محمدکریم (۱۳۸۴). رابطه تراکم جمعیت با میزان و نوع جرم. رفاه اجتماعی، دوره ۶، شماره ۲، ۲۹-۵۶.
- حکمت نیا، حسن؛ و افشانی، سیدعلیرضا. (۱۳۸۹). حاشیه‌نشینان و ارتکاب جرایم اجتماعی مطالعه موردی: شهر یزد. پژوهش‌های جغرافیای انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی)، دوره ۴۲، شماره ۷۲، ۱۵۷-۱۶۶.
- حیدرمنش، شیلان؛ صابری، حمید؛ اذانی، مهری؛ و گندمکار، امیر (۱۴۰۱). شناسایی پیشران‌های استراتژیک مؤثر بر فقر جهت توانمندسازی بافت های ناکارآمد نفت شهرآبادان با رویکرد آینده‌نگاری در افق ۱۴۲۰. فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، دوره ۷، شماره ۲۲، ۱۷۵-۲۱۱.
- ربانی خوراسگانی، رسول؛ وارثی، حمیدرضا؛ و طاهری، زهرا (۱۳۸۸). تحلیلی بر علل اصلی شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین در شهر اصفهان (نمونه موردی منطقه ارزان و دارک). جغرافیا و توسعه، دوره ۷، شماره ۱۳، ۹۳-۱۲۵.
- سایت سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گلستان. <https://golestanmporg.ir>
- صالحی امیری، رضا (۱۳۸۹). مجموعه مقالات مدیریت و برنامه‌ریزی شهری، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.

عوامل مؤثر بر فقر شهری.../بابایی سمیرمی و همکاران

صنعتی شرقی، نادر؛ وحیدی، روح‌الله؛ و حمیدی، سهیل (۱۳۹۶). تحلیل ساختاری رابطه میان حاشیه‌نشینی و جرم. فصلنامه انتظام اجتماعی، دوره ۹، شماره ۳، ۵۷-۸۲.

ظهیری‌نیا، مصطفی؛ و بهروزیان، بهروز (۱۳۹۱). مقایسه عوامل مؤثر در ورود زنان و مردان به دانشگاه. فصلنامه زن و جامعه، دوره ۳، شماره ۴، ۶۹-۹۰.

فتح زاده، حیدر؛ و زاهد زاهدانی، سید سعید (۱۳۹۴). برنامه‌ریزی راهبردی به‌منظور توانمندسازی محلات حاشیه‌نشین (محلات حاشیه‌نشین سیلاب، احمدآباد، یانوق دره سی تبریز). دو فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، دوره ۴، شماره ۶، ۶۱-۸۸.

فرهادی خواه حسین؛ حاتمی نژاد، حسین؛ و شاهی، عارف (۱۳۹۸). بررسی الگوی محل سکونت مهاجران و ارتباط آن با حاشیه‌نشینی و فقر شهری در کلان‌شهرها نمونه موردی: کلان‌شهر مشهد. اقتصاد شهری، دوره ۴، شماره ۱، ۲۵-۴۰. فلاحی، محمدعلی؛ احمدی شادمهری، محمد طاهر؛ و گریوانی، فاطمه (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر فقر خانوارهای شهری استان خراسان شمالی با استفاده از الگوی توبیت. مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، دوره ۵، شماره ۲۰، ۱۸۳-۲۰۲.

کریم زاده، حسین؛ خالقی، عقیل و ولایی، محمد (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی اجتماعی حاشیه‌نشینی کلانشهر تبریز با رویکرد توانمندسازی، توسعه فضاهای پیراشهری، دوره ۱، شماره ۲، ۱۵-۳۴.

گومز بواندیا، هرناندو (۱۳۸۹). جرائم شهری، گرایش‌ها و روش‌های مقابله با آن‌ها. ترجمه فاطمه گیوه چیان. نشر دفتر پژوهش‌های فرهنگی: تهران.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). <https://www.amar.org.ir/Default.aspx?tabid=2473>.

معدنی، سعید؛ و محمدپناه، امیرحسین (۱۳۸۷). بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر تشکیل حاشیه‌نشینی شهر سنندج (مطالعه موردی محدوده عباس آباد، جامعه‌شناسی، دوره ۵، شماره ۱، ۱۵۱-۱۷۰).

ملکی، سعید و حاتمی، داوود (۱۳۹۴). حاشیه‌نشینی و چالش‌های اجتماعی-فرهنگی ناشی از آن با تأکید بر کلان‌شهرهای ایران. چشم‌انداز زاگرس، دوره ۷، شماره ۲۴، ۱۱۱-۱۴۰.

نجاری، مهدی؛ و حسنی، محمد. (۱۳۹۷). تحلیل نابرابری فرصت‌های دسترسی به آموزش عالی (مورد مطالعه: شهرستان‌های استان آذربایجان غربی). دو فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی، دوره ۷، شماره ۱۴، ۷۶-۹۶.

نقدی، اسدالله (۱۳۸۹). مهاجرت و حاشیه‌نشینی در ایران. فصلنامه جمعیت، دوره ۱۷، شماره ۷۳-۷۴، ۸۵-۱۰۴. وصالی، سعید؛ و قاسمی نژاد، ابودر (۱۳۹۸). مطالعه داده بنیاد حاشیه‌نشینی و توسعه اجتماعی (شناسایی شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدهای تحقق‌نیافتگی توسعه اجتماعی در بین حاشیه‌نشینان پاکدشت). فصلنامه توسعه اجتماعی، دوره ۱۴، شماره ۲، ۹۳-۱۲۶.

وصالی، سعید؛ و قاسمی نژاد، ابودر (۱۳۹۸). مطالعه داده بنیاد حاشیه‌نشینی و توسعه اجتماعی (شناسایی شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدهای تحقق‌نیافتگی توسعه اجتماعی در بین حاشیه‌نشینان پاکدشت). توسعه اجتماعی، دوره ۱۴، شماره ۲، ۹۳-۱۲۶.

Achia, T. N. Wangombe, A., & Khadioli, N. (2010). A logistic regression model to identify key determinants of poverty using demographic and health survey data. *European Journal of Social Sciences*, 13(1), 38-46.

Ajay T. & Hasan R. (2005). *Highlighting Poverty as Vulnerability: The 2005 Earthquake in Pakistan*. Asian Development Bank, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/28084/pb040.pdf>

Assaf, S., Riese S. & Sauter S. (2022). *Urban Poverty and Child Health Indicators in Six African Countries with DHS Data*. DHS Analytical Studies, No. 81, Rockville, MD, USA: ICF. <https://dhsprogram.com/pubs/pdf/AS81/AS81.pdf>

- Baharoglu, D. & Kessides, C. (2004). Urban Poverty. Chapter 16 of the PRSP Sourcebook. Washington DC: World Bank.
- Cheema, A. R., & Sial, M. H. (2014). Poverty and its determinants in Pakistan: Evidence from PSLM 2010-11. *Journal of Poverty, Investment and Development*, 5(3), 1-16.
- Edoumiekumo, S. G., Karimo, T. M., & Tombofa, S. S. (2014). Determinants of Households' Income Poverty in the South-South Geopolitical Zone of Nigeria. *Journal of Studies in Social Sciences*, 9(1), 101-115.
- Epelle A. & Wilson G. (2021). Causes and strategies for the alleviation of urban poverty, security and development in Nigeria. *Journal of Social and Administrative Sciences Studies*, 5(1), 198-207.
- Farah, N. (2015). Impact of household and demographic characteristics on poverty in Bangladesh: A logistic regression analysis. *Awards for Excellence in Student Research and Creative Activity Documents*, Paper 3, 1-21.
- Filmer D. & Pritchett H.L. (2001). Estimating Wealth Effect without Expenditure Data - Or Tears: An Application to Educational Enrollments in States of India. *Demography*, 38(1), 115-132.
- Geda, A., De Jong, N., Mwabu, G., & Kimenyi, M. (2001). Determinants of poverty in Kenya: A household level analysis. *ISS Working Paper Series/General Series*, 347, 1-20.
- Gottdiener, M. & Hutchison, R. (2006). *The New Urban Sociology*. (3rd ed.). United States of America: Westview Press.
- Haq A.M., Ayub K. & Ullah I.M. (2015). Micro-level Determinants of Rural Poverty in Pakistan. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 5(2), 144-163.
- Jobes, P. C., Barclay, E., Weinand, H., & Donnermeyer, J. F. (2004). A structural analysis of social disorganisation and crime in rural communities in Australia. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 37(1), 114-140.
- Karn S.K., Shikura S., Harada H. (2003). Living Environment and Health of Urban Poor: A Study in Mumbai. *Economic and Political Weekly*, 38(34):3575-3587.
- Khalid, U., Shahnaz, L., & Bibi, H. (2005). Determinants of poverty in Pakistan: A multinomial logit approach. *The Lahore Journal of Economics*, 10(1), 65-81.
- Khudri, M. M., & Chowdhury, F. (2013). Evaluation of socio-economic status of households and identifying key determinants of poverty in Bangladesh. *European Journal of Social Sciences*, 37(3), 377-387.
- Kona M.P., Khatun T., Islam N., Mijan, A.A. & Noman A. (2018). Assessing the Impact of Socio-Economic Determinants of Rural and Urban Poverty in Bangladesh. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 9(8), 178-184.
- Mahdinejad, H. & Saeidi Rezvani, N. (2017). Urban poverty spatial zoning in Shahriar city using Hierarchical analysis method (AHP), *Third International Conference on Science Technology in the Age of Technology*, Copenhagen, Denmark.
- Mwabu G., Kimenyi S.M., Kimalu P., Nafula N. & Manda K.D. (2002). Predicting Household Poverty: A Methodological Note with a Kenyan Example. *Kenya Institute for Public Policy Research and Analysis*, Series no. 12. (Discussion paper).
- Ogwumike, F. O., & Akinnibosun, M. K. (2013). Determinants of poverty among farming households in Nigeria. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(2), 365 -372.
- Olotuah, A. and Adesiji O. S., 2005. Urbanisation, Urban Poverty, and Housing Inadequacy". *Africa Union of Architects Congress*, 9(3), 185-199.
- Pervez S. & Rizvi H.B.S. (2014). Determinants of poverty in case of Pakistan. *Educational Research*, 5(6), 192-201.
- Rahman, M. A. (2013). Household characteristics and poverty: A logistic regression analysis. *The Journal of Developing Areas*, 47(1), 303-317.

عوامل مؤثر بر فقر شهری.../بابایی سمیرمی و همکاران

Shahadat, H. (2007). Poverty and Vulnerability in Urban Bangladesh: The Case of Slum Communities in Dhaka City. *International Journal of Development*, 6 (1), 50-62.

UN-HABITAT (2020). *World Cities Report 2020: The Value of Sustainable Urbanization*. [https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/chapter4 the environmental value of sustainable urbanization.pdf](https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/chapter4%20the%20environmental%20value%20of%20sustainable%20urbanization.pdf)

United Nations Development Programme (UNDP) (2005). *A home in the city, Task force on improving the lives of slums dwellers*.

Vyas, S., & Kumaranayake, L. (2006). Constructing socio-economic status indices: how to use principal components analysis. *Health policy and planning*, 21(6), 459-468.